

02

A emerxencia do discurso lingüístico galego no século XIX: un texto inédito de Xoán Manuel Pintos

Ricardo Axeitos

Resumo_ No presente artigo publicamos o texto inédito dun breve opúsculo lingüístico procedente do fondo documental de Manuel Murguía custodiado no arquivo da Real Academia Galega. Aínda que no manuscrito, un prego de catro follas, non se indica nin o nome do autor nin a data de composición, pretendemos demostrar que o seu autor foi Xoán Manuel Pintos. Amais, explicamos que foi composto a mediados do século XIX e que o historiador Manuel Murguía o empregou como fonte para un dos apartados do primeiro tomo da súa *Historia de Galicia*. Finalmente facemos unha pequena análise do seu contido e do lugar que ocupa na historia da lingüística galega do oitocentos.

Palabras chave_ Xoán Manuel Pintos; Manuel Murguía; lingüística galega; Rexurdimento.

Sumario_ 1. Introducción. 2. O prego manuscrito. 3. A descrición da lingua galega nas consideracións xerais da *Historia de Galicia* de Manuel Murguía. 4. A data e lugar de redacción do opúsculo. 5. A identificación da letra. 6. Comparación do contido do opúsculo co texto da *Gaita Gallega*. 7. Conclusións. 8. Fontes documentais. Referencias bibliográficas. Anexo.

The emergence of the Galician linguistic discourse in the 19th century: an unpublished text by Xoán Manuel Pintos

Abstract_ In this article we intend to publish the text of a short linguistic work from the documentary collection of Manuel Murguía kept in the archives of the Royal Galician Academy. Although the manuscript does not indicate the name of the author or the date of composition, we intend to prove that its author was Xoán Manuel Pintos. Moreover, we will explain that it was composed in the middle of the 19th century and that the historian Manuel Murguía used it as a source for one of the sections of the first volume of his *History of Galicia*. Finally, we do a small analysis of its content and the place it occupies in the history of Galician linguistics in the nineteenth century.

Key words_ Xoán Manuel Pintos, Manuel Murguía, Galician linguistics, Rexurdimento.

Contents_ 1. Introduction. 2. The handwritten contract. 3. The description of the Galician language of the general considerations of the *Historia de Galicia* by Manuel Murguía. 4. The date and place of writing. 5. The identification of the letter. 6. Comparison of the contents of the booklet with the text of the *Gaita Gallega*. 7. Conclusions. 8. Documentary sources. Bibliographic references. Annex.

1.**Introdución**

Entre os papeis do fondo documental de Manuel Murguía que custodia a Real Academia Galega¹, consérvase un prego manuscrito que nas súas catro follas ofrécenos un interesante opúsculo lingüístico sobre a lingua galega². O manuscrito non indica nin o nome do seu autor nin o contexto que puido rodear a súa creación. Mais, grazas a toda unha serie de coincidencias textuais, podemos desvelar que foi empregado como fonte para a descrición da lingua galega que Murguía incluíu nas consideracións xerais que inician o primeiro tomo da súa *Historia de Galicia*, publicado en 1865. Por outra banda, en base a certas evidencias e coa confirmación que nos achega unha pequena análise caligráfica, tamén podemos revelar a identidade do seu autor, que non foi outro que o escritor pontevedrés Xoán Manuel Pintos.

No presente artigo, pois, ademais de identificarmos unha das fontes que Murguía empregou para a elaboración da súa gran obra historiográfica, tamén pretendemos dar a coñecer este texto inédito de Xoán Manuel Pintos. Amais, polas datas nas que foi redactado, mediados do século XIX, pola relevancia do seu autor e polo seu contido, pensamos que a súa publicación³ tamén pode resultar de interese para a historia da lingüística galega oitocentista. Mais comecemos cunha pequena descrición do documento.

2.**O prego manuscrito**

Como queda dito, este opúsculo, escrito en castelán, non rexistra indicacións sobre a súa autoría nin sobre a data exacta en que foi redactado. Ocupa completamente as catro páxinas dun prego de papel vergé, mais que non presenta marcas de auga. Polo tipo do papel e a feitura da letra a súa produción pode situarse entre mediados e finais do século XIX, por máis que, a partir doutros datos, podemos afinar a súa datación entre a década de 1850 e a de 1860.

Canto ao seu contido, despois dunha breve mención da orixe latina do galego o texto fai un mínimo percorrido polas principais características lingüísticas que o individualizan tanto respecto do castelán como da orixe común de ambas as dúas linguas, o latín. Nesta especie de bosquejo de descrición lingüística do galego, o seu autor, ademais, segue os apartados clásicos da gramática tradicional ao fixarse en cuestións fonéticas, morfolóxicas e léxicas.

Comeza, pois, coa afirmación de que o galego foi o primeiro idioma derivado do latín que se “cultivó” en España. A continuación explica a orixe latina do galego e do castelán cos exemplos da evolución (explicada en termos de “conversión” e “conservación”) nas dúas linguas do *o* tónico latino e do grupo consonántico *pl-* en posición inicial; a non conservación da declinación e conxugación latinas e as diferentes “terminacións” dos

1 Como é ben sabido, o arquivo de Manuel Murguía, ou ao menos unha parte del, por mediación de Gala Murguía e de Juan Naya, quen foi arquivista-bibliotecario da Academia durante moitos anos, quedou baixo a custodia da institución (Barreiro, 2012: 870). Pódese percibir facilmente a importancia deste fondo documental só mirando os catro tomos da correspondencia de Murguía publicados grazas ao esforzo de Xosé Ramón Barreiro e Xosé Luís Axeitos (2003, 2005, 2018-2019).

2 Arquivo da Real Academia Galega (ARAG) 1857-[191-].

3 Incluímos a transcripción do texto do prego como anexo ao final do artigo xunto coa reprodución fotográfica do prego manuscrito.

infinitivos e xerundios (enfrenta as tres terminacións do castelán a catro en galego: *-ar, -er, -ir* e *-or*⁴). Logo pasa a explicar as diferentes desinencias para as formas da segunda persoa do plural do presente de indicativo e da terceira persoa do plural do pretérito de indicativo galegos. Continua recollendo o carácter distintivo en galego da apertura das vogais medias en posición tónica. Pasa logo a mencionar as principais características distintivas do sistema dos pronomes persoais galegos e, despois de facer unha mención da “repugnancia” do galego aos sons “guturais”, remata cunha defensa da ortografía etimolóxica para notar o fonema fricativo prepalatal xordo.

3.

A descrición da lingua galega nas consideracións xerais da *Historia de Galicia* de Manuel Murguía

Manuel Murguía inicia o primeiro tomo da súa *Historia de Galicia* cunhas longas “Consideraciones generales” en que debuxa unha descrición xeral da xeografía, poboación, costumes e cultura de Galicia. Dentro delas, dedica todo un apartado a trazar a historia lingüística de Galicia e falar da orixe da nosa lingua⁵. Neste último apartado, entre as páxinas 278 e 281, resume as principais diferenzas entre o castelán e o galego partindo da súa orixe latina. O exposto nesta parte da obra coincide non só nas súas liñas xerais co contido do noso opúsculo senón que mesmo o historiador reproduce literalmente partes do seu texto. Porén, tamén en certos puntos o amplía.

En efecto, o texto do historiador e intelectual galego, na páxina 278, explica a orixe do galego e do castelán para o que repasa unha serie de diferentes modificacións das “voces latinas”⁶ e recolle varios exemplos de “mudanzas” no eido da fonética. Aínda que comenta as mesmas mencionadas no opúsculo (o caso dos diferentes resultados do *o* tónico e do grupo *pl-* inicial) tamén cita outros casos tanto do vocalismo como do consonantismo⁷. Igualmente, coincide en mencionar o característico fonema fricativo prepalatal xordo do galego, mais neste caso sen arriscar defensa ningunha dunha posible ortografía etimolóxica para este son galego⁸.

Pasa despois a falar das características morfolóxicas con notables coincidencias co texto do opúsculo. Explica Murguía, igualmente, as diferenzas entre galego e castelán no terreo da conxugación verbal facendo a mesma exposición sobre as tres terminacións do castelán fronte ás catro do galego; comenta, tamén, as desinencias galegas para a P5 do presente de indicativo e para a P6 do pretérito de indicativo, a oposición entre vogais medias tónicas e, ao fin, os pronomes persoais. Mais as coincidencias neste punto entre ambos os textos non son só temáticas pois chegan ao literal. Non hai máis que comparar as pasaxes:

- 4 O autor recolle a vella regra gramatical de identificar as conxugacións verbais regulares por medio das terminacións do infinitivo en *-ar, -er* e *-ir*, ás que engade no caso galego a forma en *-or* do verbo irregular *pór*. Sen dúbida, ao mencionar esta cuarta terminación de infinitivo, Pintos non pretende defender a existencia no galego dunha cuarta conxugación, senón resaltar as diferenzas entre o galego e o castelán. Nas consideracións xerais da súa *Historia de Galicia*, Murguía recolle literalmente as palabras do poeta pontevedrés sobre esta cuarta forma de terminación verbal en galego. Posteriormente, na súa gramática galega Cuveiro Piñol (1868: 14) si propuxo a existencia desta cuarta conxugación. Que saibamos, foi o único que así fixo e, probablemente, a orixe desta idea tan pouco axeitada estea precisamente no texto do historiador, que o propio libreiro pontevedrés resume na introdución desta obra (Cuveiro Piñol, 1868: XI-XIV).
- 5 Titúlase “Dialecto, sus orígenes, su formación, causas de su decadencia” (Murguía, 1865: 260-295).
- 6 Significativamente, Murguía resalta, a diferenza do noso texto, o influxo do substrato e das “leyes gramaticales de sus antiguos dialectos” nos diferentes tipos de modificacións que o galego e o castelán aplican ao latín. Lembremos que nas páxinas anteriores “cando relata a historia lingüística galega,” incide na orixe celta da poboación.
- 7 O historiador menciona no texto algunha das outras fontes coas que ampliou o recollido no opúsculo: o prólogo de Mariano Cubí a *Ensayos poéticos en dialecto berciano* de Antonio Fernández Morales (1861) e a introdución de José Caveda y Nava (1839) á súa antoloxía de poesía asturiana, obra que tamén aparece mencionada no noso opúsculo.
- 8 Murguía, moi prudentemente, tan só comenta que para representar graficamente este fonema “hemos usado varias veces de la letra x” (Murguía, 1865: 280).

Los verbos en castellano solo terminan de tres modos, en *ar, er, ir*, como amar, comer, partir, y de estas terminaciones solo sacan *dos* gerundios en -ando y en -endo para todos los verbos. Los gallegos terminan los suyos de *cuatro* modos, en -ar, en -er, en -ir, y en -or como amar, comer, partir, compór, y con rigurosa analogía deducen *cuatro* gerundios en ando, en *endo*, en *indo*, y en *ondo*, como andando, comendo, partindo, compondo. Algunos verbos tienen en gallego dos infinitivos, y de consiguiente dos gerundios v. g., *facer o far, decir o dir, poñer o pór* (Opúsculo lingüístico de Pintos).

Terminan los verbos castellanos en *ar, er, ir*; amar, leer, decir, y de estas terminaciones sacan dos gerundios en *ando* y en *endo*, como amando, leyendo, diciendo. Por su parte, los verbos gallegos terminan en *ar, er, ir y or*, como amar, comer, partir, compor, y con rigurosa analogía, deducen cuatro gerundios, en *ando, endo, indo y ondo*, como amando, comendo, partindo, compondo, con lo cual se comprende fácilmente la ventaja que en esto lleva al castellano. Pero aun hay mas: algunos verbos tienen en gallego dos infinitivos, y de consiguiente dos gerundios, v. gr., *facer o far, dicir ó dir, poñer o por* (Murguía, 1865: 280).

La segunda persona de plural del presente de indicativo varía de dos o tres modos v. g. *facedes o facés, tendes, tedes, o tés, vindes, vides o vés*. La tercera del plural del pretérito perfecto de indicativo tiene dos variaciones v. g. *foron, o fono, dixeron, o dixeno, levaron, o levano*. (Para continuar en esto es preciso escribir mucho). El acento grave y agudo no solo varía la modulación o música del lenguaje, sino que hace significar diferentes cosas v. g. óso, es el animal y òso, es hueso. Avó es abuelo, y Avò es abuela. Préto, es prieto y prèto es cerca etc. E vòs quen sós? Y vos quien sois? (Opúsculo lingüístico de Pintos).

La segunda persona del plural del presente de indicativo varía de dos ó tres modos, cual se advierte en *facedes ó facés; tendes, tédes ó tés; vindes, vides ó vis* [sic]. La tercera de plural de pretérito perfecto de indicativo, tiene tambien dos variaciones, como *foron ó fonon; dixeron ó dixeno; levaron ó leváno*. Iríamos más allá de nuestro intento, si siguiésemos en esta tarea; basta con lo dicho y con añadir, que el acento grave o agudo, no solo varía la modulación ó fonética del lenguaje, sino que dá diferente significado á las voces en que se emplea: óso, oso, no es lo mismo que òso, hueso, ni *préto*, negro, igual a *prèto*, cercano (Murguía, 1865: 180-181).

Las personas o pronombres personales son eu, ti, él, plural *nòs, vòs éles* (nótese que éles con acento agudo es diferente de èles con acento grave pues estas son las letras l). Por *en a* (en la) dicen los gallegos, por en o = nó, etc. El equivalente al caso oblicuo *te y le*, es *che y lle*. Se usa de *che* para el dativo, hablando como segunda persona v. g. *Eu che farei ben* (Yo te haré bien). Si es acusativo se usa de *te* v. g. *querote muito* (mucho te quiero). Se usa de *lle* hablando con tercera persona v. g. *Preguntoume si a quería e dixenlle que si*. También se emplea cuando se dirige a una persona superior v. g. *Digolle mi má que è certo* (Dígole mi madre que es cierto). Se oye *cha, cho, lla, llo, chos, llos* etc., etc. y es preciso entender que van unidos el afijo en dativo con el acusativo v. g. *Eu cha darei* (Yo te la daré). *Eu lla darei* (Yo se la daré) equivale el *cha* a *che a*, y debe escribirse con apóstrofe así; *ch'a*. Se descomponen las demás por este estilo (Opúsculo de Pintos).

Los pronombres personales son *eu, ti, el*, plural *nòs, vòs, éles*. Por *en a*, dicen los gallegos *na*, por en o, *no*, etc. El equivalente al caso oblicuo *te y le*, es *che y lle*. Se usa de *che* para el dativo, hablando con segunda persona, v. gr. *Eu che farei ben*, yo te haré bien: en el acusativo se usa de *te*, como en *Querote muito*, mucho te quiero, y se emplea el *lle* hablando con tercera persona, de esta manera: *Preguntoume si á quería, é dixenlle que si*, preguntóme si le quería y me dijo que si. Tambien se emplea cuando nos dirigimos á nuestros superiores como en *Digolle mi má qué certo, madre dígole que es cierto*. Debe advertirse que se oye *cha, cho, lla, llo, chos, llos*, y es preciso advertir que van unidos al afijo en dativo con el acusativo, v. gr. *Eu cha darei, yo te la daré; eu lla darei, yo se la daré* (Murguía 1865: 281).

4.

A data e lugar de redacción do opúsculo

Como vemos, é evidente que Manuel Murguía empregou o noso opúsculo como fonte para a redacción da súa descrición da lingua incluída nas consideracións xerais do primeiro volume da súa *Historia de Galicia* publicado en 1865. Deste xeito, podemos considerar este ano como data *ante quem* para a creación do manuscrito.

Por outra banda, sábese que Murguía concibiu a idea de elaborar a súa *Historia de Galicia* a finais da década de 1850, pois xa nos anos 1856 e 1857 publicou varios artigos no xornal vigués *La Oliva* nos que desenvolvía o que sería o plan xeral da súa gran obra historiográfica (Barreiro Fernández, 2012: 276-277). Esta referencia cronolóxica ben pode servirnos como marxe temporal *post quem* para o noso manuscrito.

Este espazo cronolóxico de entre finais da década de 1850 e a primeira metade da década de 1860, no que podemos situar a redacción do opúsculo, permítenos, ademais, clarear unha curiosa nota escrita na marxe superior esquerda da primeira páxina do prego: “Hace años que he leído en Pontevedra una colección de poesías asturianas que me proporcionó el cura de Lerez. Eran algunas muy buenas. Yo no las tengo”.

En primeiro lugar, a colección referida, debe de tratarse da *Colección de poesías en dialecto asturiano* publicada por José Caveda en 1839, xa que cadra coas marxes cronolóxicas en que podemos situar o manuscrito. En realidade, esta obra e unha reedición ampliada da mesma que publicou Fermín Canellas en 1887 son as únicas antoloxías poéticas en asturiano publicadas ao longo do século XIX (Ramos Corrada, 2002: 207). Por suposto, a edición de 1887 é demasiado tardía para poder corresponderse coa obra citada nesta nota marxinal. Lembremos, ademais, que esta antoloxía, como vimos, foi mencionada por Murguía como unha das fontes das súas observacións sobre a lingua galega.

Canto á identidade do “cura de Lerez”, as datas en que situamos a creación do noso manuscrito coinciden ben coa presenza na parroquia de Lerez do sacerdote exclaustrado Leandro Hevia González. En 1835, despois da supresión do mosteiro de Lerez polas leis desamortizadoras, foi el quen se fixo cargo da parroquia, posto no que permaneceu até 1863, ano da súa morte. Don Leandro era natural de Nembro, parroquia do concello asturiano de Gozón e de posibles tendencias liberais progresistas⁹. A ascendencia asturiana de Leandro Hevia tamén fai del un bo candidato a ser a orixe do préstamo da antoloxía mencionada ao autor do noso texto.

Finalmente, o dato máis relevante que esta nota nos ofrece é a pertenza do autor do opúsculo ao entorno pontevedrés. Precisamente nas décadas de 1850 e 1860, houbo varios intelectuais vinculados á cidade do Lerez que produciron ou traballaron nalgún tipo de obra gramatical galega.

En primeiro lugar, temos de citar a Xoán Manuel Pintos, o cal na súa *Gaita gallega* deixounos unha descrición da nosa lingua ademais de ser o autor dun primeiro vocabulario galego editado xunto á *Gaita*. Alén disto, temos a confirmación de que Pintos e Leandro Hevia tiveron unha relación directa grazas a un protocolo notarial conservado no Arquivo Provincial de Pontevedra. Neste documento, asinado ante o notario Valentín García Escudero o 12 de xaneiro de 1861, o escritor redimía a pensión dunha casa sita en Pontevedra a favor do párroco de Lerez (Vázquez-Rey, 2021: 4). Mais tamén podemos mencionar o autor de *El habla gallega* (1868) e dun *Diccionario gallego* (1876), Juan Cuveiro Piñol, dono entre 1840 e 1867 dunha librería en Pontevedra. Por outro lado, temos o pontevedrés José Rodríguez Seoane, do cal sabemos que proxectaba elaborar unha gramática

9 Sánchez Cidrás (2018: 20) menciona o seu encarceramento en 1848 acusado de conspirar xunto a outros progresistas co gallo do regreso do exilio do xeneral Espartero.

histórica galega que non chegou a rematar por mor da súa morte en 1860 con só 21 anos (Rodríguez Seoane, 1889: XVI-XVII; Barreiro Fernández & Axeitos, 2003: 139, n. 292). Finalmente, está o caso de Juan Antonio Saco Arce, o cal, antes de trasladarse a Ourense e de publicar a súa gramática galega en 1868, residiu entre os anos 1858 e 1863 en Pontevedra de cuxo instituto foi profesor (Martínez González, 2018: 427).

Calquera destas persoas, vinculadas todas elas á cidade de Pontevedra e interesados na gramática da nosa lingua, podía ser un posible redactor do noso opúsculo. Mais, despois dunha detida análise da letra e do contido do manuscrito, podemos afirmar que o autor do mesmo foi o primeiro da nómina, o ilustre escritor Xoán Manuel Pintos.

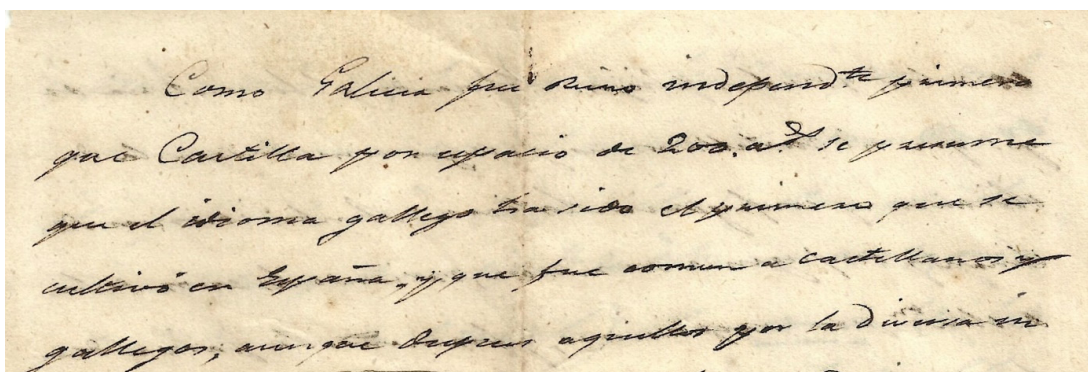
5.

A identificación da letra

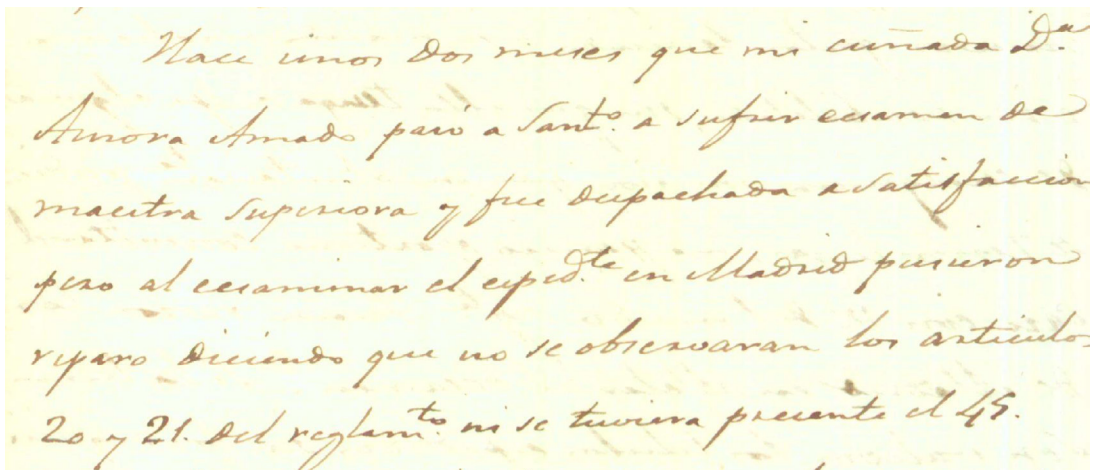
Por máis que toda persoa ten uns trazos de escritura individuais, non sempre é fácil individualizalos. Na identificación da caligrafía particular dunha persoa inflúen circunstancias diversas, como a posibilidade de contar cunha mostra o suficientemente ampla, a presenza na escrita de trazos ben recoñecibles ou mesmo a habilidade do analista. Sen sermos peritos calígrafos, neste caso pensamos que hai elementos suficientes para atribuír a autoría deste texto ao poeta pontevedrés.

Cofecemos a letra de Xoán Manuel Pintos grazas a conservación de diversos autógrafos, desde manuscritos da súa obra até correspondencia asinada por el. Para o noso caso eliximos como termos de comparación ás cartas da man do autor conservadas no arquivo da Real Academia Galega. A correspondencia é un tipo de documentación cuxa autoría normalmente non ofrece dúbidas grazas á facilidade que ofrece aos investigadores para recoller información contextual clarificadora. Mais, como termo de comparación, tamén tivemos en conta mostras da letra dos outros posibles autores do texto, antes enumerados, José Rodríguez Seoane, Juan Cuveiro e Saco Arce, aos que engadimos Manuel Murguía, ao fin propietario final do documento. Para todos eles, igualmente, empregamos como mostra documentos epistolares.

A continuación ofrecemos fragmentos tanto do escrito do noso opúsculo como da man de todos estes autores:

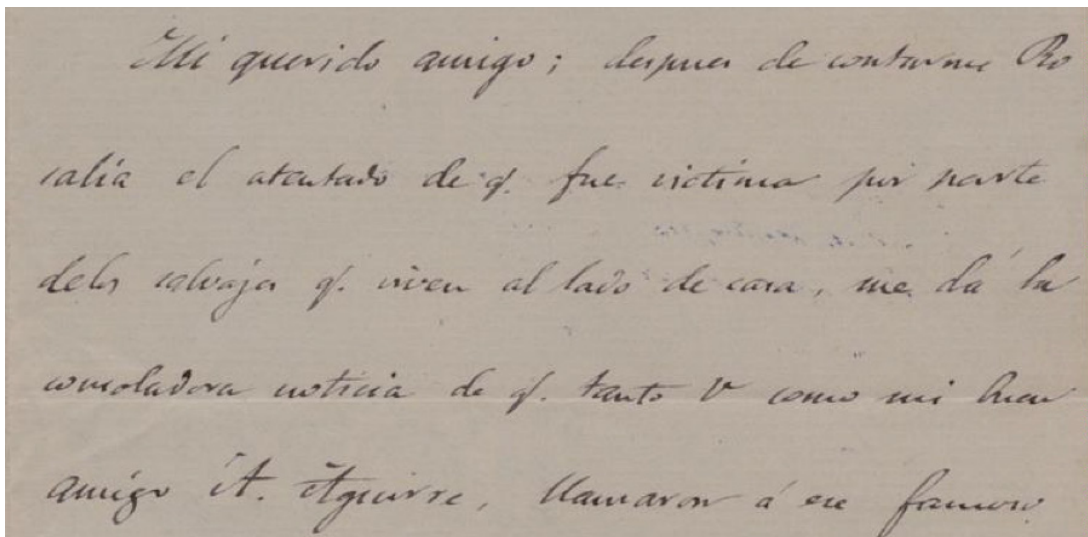

Novo opúsculo lingüístico.

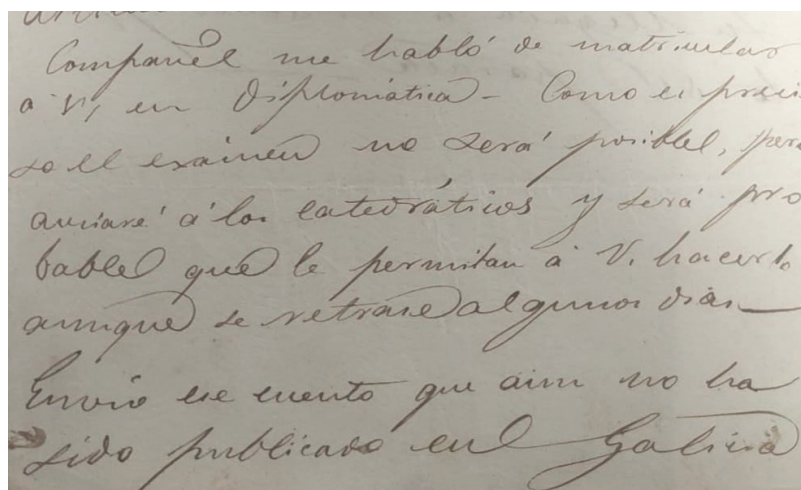
Hace unos dos meses que mi cuñada D.
Amora Amado pasó a Santo a sufrir examen de
maestra Superiora y fue despachada a satisfacción
pero al examinar el exped. en Madrid pasaron
vixaro diciendo que no se observaran los artículos
20 y 21. del reglam. ni se tuviera presente el 45.

Carta de Xoán Manuel Pintos a Antonio de la Iglesia, 12-XII-1857 (ARAG, 1857-XII-6).

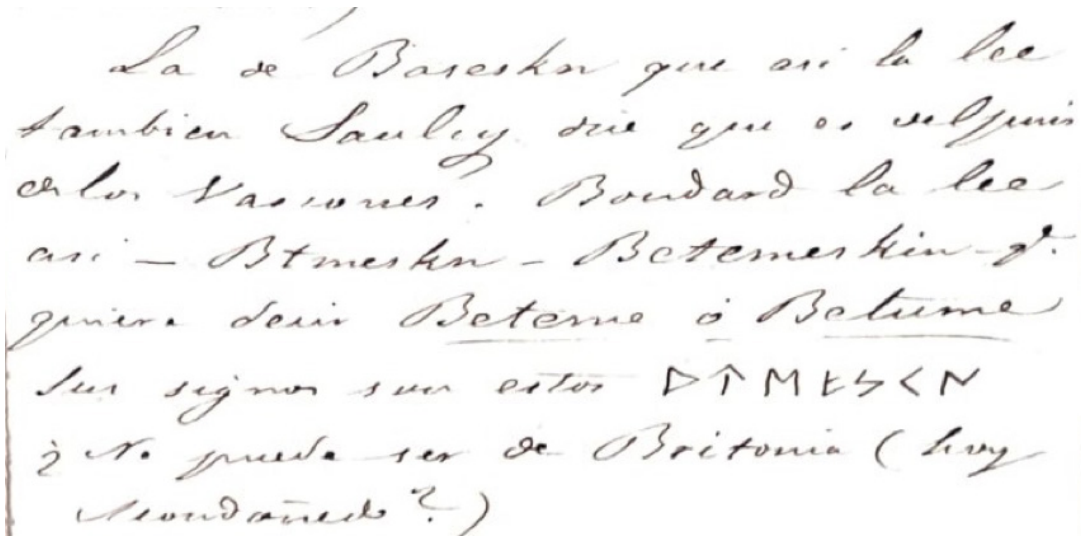
Mi querido amigo; despues de contarme Ro-
salía el atentado de q. fue victima por parte
de la coliga q. vivan al lado de casa, me da la
consoladora noticia de q. tanto V como mi buen
amigo It. Itguirre, llamaron a sus favor.

Carta de Manuel Murguía a Ángel Baltar, 23-XI-1883 (Arquivo FRC, 1883-XI-23).

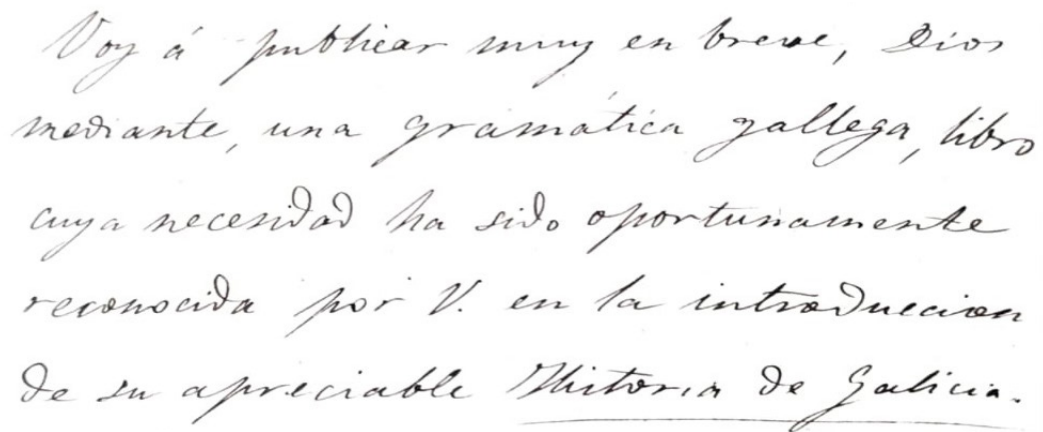
Compañel me habló de matriculas
a V. en Diplomática - Como es preciso
se el examen no sera' posible, pero
avisare' a los catedráticos y sera' pro-
bable que le permitan a V. hacerlo
aunque se retrase algunos dias.
Envio ese cuento que aun no ha
sido publicado en Galicia

Carta de José Rodríguez Seoane, 23-IX-1859 (ARAG, 1859-IX-23).

La de Basenka que así la lee
tambien Saulcy dice que es selquis
de los Vascones. Boudard la lee
así - Btmeska - Betemeskin-g.
quiera decir Beteme o Betume
sus signos son estos Δ↑MEL&N
¿No queda ser de Britania (hoy
Mondaner?)

Carta de Juan Cuveiro Piñol, 10-IX-1865 (ARAG, 1865-IX-10).

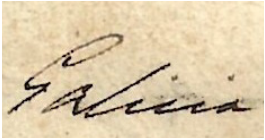
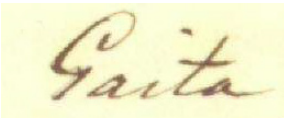

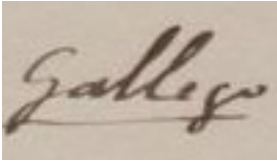
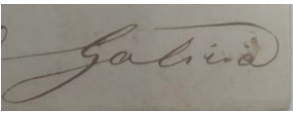

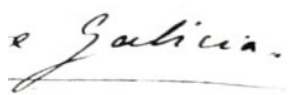
Voy á publicar muy en breve, Dios
mediante, una gramática gallega, libro
cuya necesidad ha sido oportunamente
reconocida por V. en la introducción
de su apreciable Historia de Galicia.

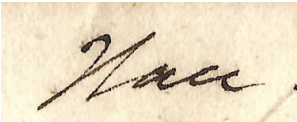

Carta de Xoán Antonio Saco Arce, 26-X-1867 (ARAG, 1867-X-26).

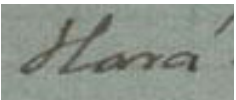

Unha comparación rápida entre estes textos permítenos identificar con facilidade as diferenzas entre a letra de Rodríguez Seoane, a de Manuel Murguía e a do noso texto. Especialmente rechamantes, no caso de Rodríguez Seoane, son as diferenzas no tamaño dos ollos das letras e a súa tendencia a rematar as palabras cun trazo ascendente que tende a envolver a palabra. Tamén a acusada identidade da letra de Murguía permítenos ver con facilidade as diferenzas.

Máis dúbidas pode ofrecer o resto de casos; porén, se atendemos á forma das letras, as diferenzas quedan claras así como a evidente relación entre a letra do noso opúsculo e a de Pintos. A continuación ofrecemos un par de exemplos coas letras G e H maiúsculas, moi características da caligrafía do autor da *Gaita gallega*:

Mostra do opúsculo	X. M. Pintos
	ARAG (1857-IX-23)
	

Manuel Murguía	Rodríguez Seoane	Cuveiro Piñol	Saco Arce
AFRC (1905-V-22)	ARAG (1859-IX-6)	ARAG (1865-IX-10)	ARAG (1867-X-26)
			

Mostra do opúsculo	X. M. Pintos
	ARAG (1857-XII-6)
	

Manuel Murguía	Rodríguez Seoane	Cuveiro Piñol	Saco Arce
AFRC (1909-XII-31)	ARAG (1860-VI-18)	ARAG (1865-IX-10)	ARAG (1867-X-26)
			

6.

Comparación do contido do opúsculo co texto da *Gaita Gallega*

Se a análise das caligrafías xa apunta claramente á autoría do escritor pontevedrés, esta, igualmente, queda confirmada de compararmos o contido do opúsculo lingüístico co exposto por Xoán Manuel Pintos sobre a lingua galega e a súa orixe na súa obra *A Gaita Gallega*.

De certo, tanto na *Gaita gallega* como no noso texto propónse o emprego dos acentos grave e agudo para marcar o grao de abertura das vogais medias. Téñase en conta que sobre este punto os traballos gramaticais galegos do século XIX sobresaen pola pluralidade de propostas; porén, a proposta do uso dos dous tipos acentuais só se atopa en Pintos, nun texto de Martínez Salazar de finais do século (González Seoane, 1992: 181) e nos *Elementos de Gramática Gallega* de Marcial Valladares (1892; Fernández salgado 2012: 361).

Existe outra coincidencia relevante entre ambos os textos no caso da proposta ortográfica para a representación gráfica do fonema fricativo prepalatal xordo. Como é sabido, Pintos defendía o emprego dos grafemas <j>, <g> ou <x> segundo criterios etimolóxicos, tal e como se fai no noso opúsculo. Mesmo os exemplos que aparecen no texto son os mesmos recollidos na *Gaita gallega* así como noutros textos do pontevedrés: *gente* (Pintos, 1857 [1853]: 70), *genro* (Pintos, 1857 [1853]: 82, 2000: 101), *rugir* (Pintos, 1857 [1853]: 92, 2000: 154), *gesta* (Pintos, 1857 [1853]: 82; 2000: 102), *jugo* (Pintos, 1857 [1853]: 70, 82; 2000: 109), *gemer* (Pintos, 1857 [1853]: 82; 2000: 101) e *fugir* (Pintos, 1857 [1853]: 81).

Pero, sen dúbida, o máis significativo son os erros etimolóxicos que contén o noso texto e que coinciden cos que Pintos cometeu no vocabulario etimolóxico da *Gaita gallega*. Efectivamente, no opúsculo a palabra galega *xastre* remóntase ao étimo latino *sutor*, erro notable se temos en conta que o correcto, *sartor*, xa aparece identificado non xa en Sarmiento, senón tamén no *Diccionario latino-español* de Nebrija ou no *Diccionario de autoridades* da Real Academia Española. Mesmo no seu dicionario galego, Francisco Javier Rodríguez acerta co étimo *sartore*¹⁰. Idéntico erro atopamos na *Gaita gallega* (1857 [1853]: 96). Outra gralla témola no caso de facer derivar *rugir* dun *rugere* inexistente en latín, lingua na que este verbo pertencía á conxugación de tema en *-i* longo, sendo pois a forma correcta, *rugire*. É verdade que neste caso a forma do noso opúsculo podería deberse a un mero *lapsus calami* do autor¹¹, mais na *Gaita gallega* repítese o erro (Pintos, 1857 [1853]: 92)¹².

Estas son as coincidencias máis significativas. Porén, podemos engadir que contamos co feito de que non existen diverxencias entre o opúsculo e a obra de Pintos que suxiran unha autoría diversa.

7.

Conclusiones

Despois deste pequeno percorrido polos datos que fomos quen de xuntar sobre este pequeno texto lingüístico inédito até o momento, pensamos que podemos afirmar cun grao razoable de seguridade: primeiro, que foi empregado polo seu último propietario, Manuel Murguía, para redactar a descrición da lingua galega contida no primeiro tomo da súa *Historia de Galicia*; e, segundo, que o seu autor foi Xoán Manuel Pintos, quen o debeu de redactar entre as décadas de 1850 e 1860. Quedaría por clarexar, a motivación de Pintos para redactar este texto e como chegou ao historiador.

Para a elaboración do seu gran traballo historiográfico, Manuel Murguía non só recorreu a numerosas fontes documentais, mais tamén se serviu dunha abondosa rede de colaboradores e informantes, reunida entre amigos e coñecidos como, por citar algún nome, Paz Novoa, Álvarez Villamil, Cuveiro Piñol, Segade Campoamor etc. (Barreiro Fernández, 2012: 287). Disto temos unha boa testemuña no seu epistolario, editado por Xosé Ramón Barreiro e Xosé Luís Axeitos (2003-2005, 2018-2019), así como polos numerosos apuntamentos e notas que aínda se poden consultar no fondo documental da Real Academia Galega. Por desgraza, non conserva-

10 Un dicionario elaborado polo seu autor con moito entusiasmo, mais que contén numerosas fallas lexicográficas como demostrou con moito tino o profesor José Luís Pensado nunha monografía dedicada á análise desta obra (Pensado, 1976).

11 Por exemplo, no noso texto emparéllase *queixo* cun *casseus* que non existe en latín, lingua na que a forma correcta desta palabra era *caseus*. De feito, na *Gaita gallega* recóllese a forma latina correcta (Pintos, 1853: 91).

12 Polo demais, todo indica que Pintos, para crear a listaxe de palabras galegas procedentes doutras latinas que introduce na *Gaita*, limitouse a buscar equivalencias entre o léxico galego e o latino, baseándose en parecidos formais e semánticos e sen pararse a analizar, por suposto, posibles evolucións fonéticas de cuxo concepto aínda estaba moi lonxe. Isto lévao a cometer diversos erros como derivar *ajuntar* de *adjungere* (Pintos, 1853: 72) ou *derrubar* de *deruere* (Pintos, 1853: 78), por exemplo. Mesmo ás veces fállalle o seu latín, como cando menciona un inédito *alaudare* (Pintos, 1853: 72) ou como, dun xeito similar ao *rugere* que comentamos, inventa un *carpire* cando a forma latina correcta era *carpere* (Pintos, 1853: 75).

mos cartas entre Murguía e Pintos nin temos ningunha mención explícita de que o historiador recorrese a el para solicitarlle o texto que publicamos, mais, nas mesmas consideracións xerais que encabezan o volume da *Historia de Galicia* nas que atopamos a reprodución parcial do noso texto, o historiador recoñece o valor que lle concede aos coñecementos lingüísticos de Pintos:

Nada diremos de los que sin conocerle, se atreven á hablar de él lo que les parece, sino de aquellas personas, que por ser grandes conocedoras de nuestro dialecto, merecen todo respeto y veneracion. Entre otras, citaremos al Sr. D. Juan M. Pintos, á quien debemos grandes indicaciones respecto á la gramática de nuestro dialecto, y que en un discurso que nos ha leído, sostiene el origen latino del gallego (Murguía, 1865: 172, nota).

No texto manuscrito que aquí damos a coñecer, non se aprecia ningunha indicación discursiva sobre o seu xénero, nin sobre o motivo da súa redacción ou o(s) posible(s) destinatario(s). Ben pode tratarse dun artigo ou dunhas notas para unha conferencia. Mesmo non está claro se se trata dun texto final ou dun borrador, por máis que certas suspensións cortantes do texto por medio de etcéteras apuntan máis ben a isto último. Porén, se nos fixamos de novo na nota marxinal comentada máis arriba, a súa redacción parece suxerir que o seu autor a dirixe a unha persoa coa que mantén algún tipo de relación persoal de xeito que non necesita precisar a obra á que se refire nin o nome do “cura de Lérez”, pois sabe que o destinatario xa coñece estes datos.

Con todo isto, non podemos determinar se estamos ante un texto elaborado polo pontevedrés a instancias de Murguía ou a testemuña escrita do “discurso” ao que o historiador se refire na cita anterior. Como sexa, este opúsculo non deixa de ser unha das primeiras descrições gramaticais do galego que conservamos do século XIX e, ademais, obra precisamente dun dos fundadores do discurso lingüístico galego oitocentista, Xoán Manuel Pintos.

É ben coñecido o serodio desenvolvemento da tradición gramatical e lexicográfica no caso do galego (Sánchez Rei, 2005: 95). Houbo que agardar até a segunda metade do século XIX para a publicación das primeiras gramáticas e dicionarios galegos da man de pioneiros como Saco Arce ou Francisco Javier Rodríguez. Porén, xa desde o século XVIII se pode falar da progresiva emerxencia dun discurso lingüístico sobre o galego unido a reivindicación do valor da lingua e da necesidade do seu estudo (Sánchez Rei, 2006: 251). Se no setecentos se revela a voz de Martín Sarmiento, figura sen a que non se pode entender a historia da lingüística galega, no XIX, e sempre co exemplo do frade bieito presente, artéllase este discurso ao tempo que se imprimen esas primeiras gramáticas e dicionarios da nosa lingua. Así, durante as décadas de 1840 e 1850 foron publicándose varias defensas da necesidade de estudar o galego ao tempo que se reunían diferentes argumentos a prol do seu prestixio como medio de comunicación literario e cultural (Hermida, 1992). Nestas décadas, sobresaee a figura de Xoán Manuel Pintos quen non só reclamou a necesidade de elaborar gramáticas e dicionarios galegos, mais tamén el mesmo foi o primeiro en ofrecer na súa *Gaita gallega* un bosquejo de descripción lingüística do galego, pioneiro no seu tempo. Non é estraño, logo, que Murguía recorrese a el como autoridade sobre a lingua nun momento no que aínda os autores decimonónicos non publicaran verdadeiros traballos lingüísticos sobre o galego.

Porén, é verdade que o noso texto nin pola súa extensión nin polo seu contido pode ser considerado un traballo lingüístico de peso. Mesmo os poucos trazos cos que se describe a lingua galega xa os mencionaran non só Sarmiento senón outros autores contemporáneos a Pintos. A primacía do galego sobre o castelán xa a defendera Verea y Aguiar na súa *Historia de Galicia* (1838: 116). As equivalencias entre os fonemas latinos e os seus resultados nas linguas romances xa aparecen recollidas en traballos lingüísticos do setecentos, empezando por Sarmiento. Comentarios similares e aínda tratados con maior detemento podemos atopalos tamén na introdución de Caveda (1839) á súa antoloxía, mencionada precisamente no noso opúsculo, se ben referidos ao caso do asturiano. E, por suposto, como xa comentamos, o contido xeral deste texto é perfectamente solidario do que o propio Pintos expuxera na *Gaita gallega*.

Con todo, non deixa de ser o noso texto un primeiro intento, por moi esquemático e breve que sexa, de sistematización e ordenación de material lingüístico cara a unha descrición gramatical do galego. Mesmo, non podemos dicir que fose un texto que quedase totalmente inédito, pois grazas ao emprego que del fixo Manuel Murguía acadou dalgún xeito repercusión pública. Lembremos, por exemplo, que nel temos a posible orixe da “invención” de Cuveiro dunha cuarta conxugación verbal do galego.

Para rematar, non podemos deixar de mencionar outro aspecto do texto que nos parece de relevo verbo da historia do discurso lingüístico galego. Cando enumeramos a listaxe de persoeiros vinculados a Pontevedra e que traballaron ou quixeron traballar sobre a gramática galega, xunto a Pintos, tivemos tamén que mencionar a Cuveiro, Saco Arce e José Rodríguez Seoane. Esta reunión de estudiosos da nosa lingua arredor de Pontevedra non foi de todo casual. De certo, na década de 1850, na cidade do Lérez coinciden toda unha serie de escritores e intelectuais interesados nos problemas de Galicia e na reivindicación da súa lingua e cultura (Axeitos, 2002: 254). Amais dos nomes mencionados podemos lembrar tamén a Fernández Anciles, Benito Amado, Luís Rodríguez Seoane, López de la Vega ou Indalecio Armesto, entre outros. Moitos deles tiveron como elemento común que as súas sinaturas aparecieran no xornal pontevedrés *El País* e ao que hai que engadir o seu desexo de reivindicar a figura do ilustre bieito Martín Sarmiento. Así, se Pintos deu por primeira vez ao prelo o *Coloquio* en 1859, tamén sabemos que nesa mesma década tanto Carlos Somoza, José López de la Vega¹³ como José Rodríguez Seoane¹⁴ proxectaran unha edición completa dos traballos inéditos de Sarmiento. Aínda que estas edicións non pasaron da fase de proxecto, non deixan de indicarnos tanto a importancia do bieito na creación do discurso lingüístico galego, como a existencia dun grupo pontevedrés de sarmentistas e do seu papel relevante na creación da lingüística galega do século XIX.

8.

Fontes documentais

AFRC = Arquivo da Fundación Rosalía de Castro (1883-XI-23). *Carta de Manuel Murguía a Ángel Baltar*. Fondo Baltar, signatura AB01 01 003. Dispoñíbel en <https://arquivo.galicianana.gal/arpadweb/gl/consulta/registro.do?id=1723093> (Consultado en 20.10.2024).

AFRC = Arquivo da Fundación Rosalía de Castro (1905-V-22). *Carta de Manuel Murguía a Ramón Tojo*. Fondo Baltar, signatura AB02 047. Dispoñíbel en <https://arquivo.galicianana.gal/arpadweb/gl/consulta/registro.do?id=1723793> (Consultado en 20.10.2024).

AFRC = Arquivo da Fundación Rosalía de Castro (1909-XII-31). *Carta de Manuel Murguía a Ramón Tojo*. Fondo Baltar, signatura AB02 135. Dispoñíbel en <https://arquivo.galicianana.gal/arpadweb/gl/consulta/registro.do?id=1723881> (Consultado en 20.10.2024).

ARAG = Arquivo da Real Academia Galega (1857-[191-]). *Notas sobre arte, historia, literatura, etc.* Fondo Manuel Murguía, signatura C-539-25.

13 Nos primeiros meses do ano 1857 apareceron na prensa galega anuncios da futura edición da obra inédita de Sarmiento produto da colaboración de Carlos Somoza e de la Vega (Martínez González, 2015: 540). Carlos Somoza era catedrático de Xeografía e Historia no instituto de Pontevedra e faleceu en outubro de 1857 (*El País*, Pontevedra, n. 7, 11-X-1857, 1-2).

14 Pouco antes da súa morte, Rodríguez Seoane, ademais de traballar nos seus estudos gramaticais, tamén estaba a recompilar os escritos de Sarmiento co obxecto de realizar unha edición xunto a Felipe Monlau, daquela catedrático da Escuela Superior de Diplomática de Madrid (*El País*, Pontevedra, 18-XI-1858, 2).

ARAG = Arquivo da Real Academia Galega (1857-IX-23). *Carta de Xoán Manuel Pintos a Antonio de la Iglesia*. Fondo Irmáns de la Iglesia, signatura C-93-62. Dispoñíbel en <https://arquivo.galicianana.gal/arpadweb/gl/consulta/registro.do?id=367892> (Consultado en 20.10.2024).

ARAG = Arquivo da Real Academia Galega (1857-XII-6). *Carta de Xoán Manuel Pintos a Antonio de la Iglesia*. Fondo Irmáns de la Iglesia, signatura C-93-68. Dispoñíbel en <https://arquivo.galicianana.gal/arpadweb/gl/consulta/registro.do?id=367898> (Consultado en 20.10.2024).

ARAG = Arquivo da Real Academia Galega (1859-IX-23). *Carta de José Rodríguez Seoane a Manuel Murguía*. Fondo Manuel Murguía, signatura C-524-5-20. Dispoñíbel en <https://arquivo.galicianana.gal/arpadweb/gl/consulta/registro.do?id=1413827> (Consultado en 20.10.2024).

ARAG = Arquivo da Real Academia Galega (1860-VI-18). *Carta de José Rodríguez Seoane a Juan Compañel*. Fondo Manuel Murguía, signatura C-524-6-21. Dispoñíbel en <https://arquivo.galicianana.gal/arpadweb/gl/consulta/registro.do?id=1414397> (Consultado en 20.10.2024).

ARAG = Arquivo da Real Academia Galega (1865-IX-10). *Carta de Juan Cuveiro Piñol a Manuel Murguía*. Fondo Manuel Murguía, signatura C-525-3-6. Dispoñíbel en <https://arquivo.galicianana.gal/arpadweb/gl/consulta/registro.do?id=1419013> (Consultado en 20.10.2024).

ARAG = Arquivo da Real Academia Galega (1867-X-26). *Carta de Juan Antonio Saco Arce a Manuel Murguía*. Fondo Manuel Murguía, signatura C-526-5-16. Dispoñíbel en <https://arquivo.galicianana.gal/arpadweb/gl/consulta/registro.do?id=1540225> (Consultado en 20.10.2024).

Referencias bibliográficas

Álvarez Castro, Xosé, Estévez Solla, Xosé Luís, & Iglesias González, Xaime (coord.) (2021). *Historia de Lérez: unha ollada desde Cedofeita*. Pontevedra: Deputación.

Axeitos, Xosé Luís (2002). "A recepción da obra do padre Sarmiento en Galicia". En *Congreso sobre Frei Martín Sarmiento. Actas das xornadas celebradas en Pontevedra os días 23, 24 e 25 de maio de 2002*, 253-65. Santiago de Compostela: Consellería de Cultura.

Barreiro Fernández, Xosé Ramón (2012). *Murguía*. Vigo: Galaxia.

Barreiro Fernández, Xosé Ramón, & Axeitos, Xosé Luís (eds.) (2003-2005). *Cartas a Murguía I e II*. 2 tomos. A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza.

Barreiro Fernández, Xosé Ramón, & Axeitos, Xosé Luís (20018-2019). *Cartas a Murguía III e IV*. 2 tomos. A Coruña: Fundación Rosalía de Castro.

Caaveda y Nava, José (1839). *Colección de poesías en dialecto asturiano*. Oviedo: Imprenta de D. Benito González y Compañía.

Cuveiro Piñol, Juan (1868). *El habla gallega. Observaciones y datos sobre su origen y vicisitudes*. Pontevedra: Imprenta de José A. Antúnez y C^a.

Fernández Morales, Antonio (1861). *Ensayos poéticos en dialecto berciano*. León: Establecimiento Tipográfico de la Viuda é Hijos de Miñón.

Fernández Salgado, Xosé A. (2012). "Teoría e praxe da proposta ortográfica de Marcial Valladares: os acentos como marca de abertura vocálica". En Arias Freixedo, Xosé Bieito, Gómez Clemente, Xosé María, & Pérez Durán, Gabriel (eds.), *Sementar para os que veñan: homenaxe a Camiño Noia*. Vigo: Universidade de Vigo / Servizo de publicacións.

González Seoane, Ernesto Xosé (1992). *A ortografía e a gramática do galego nos estudos gramaticais do século XIX e primeiros anos do XX*. Tese de doutoramento. Universidade de Santiago de Compostela. Dispoñíbel en <http://hdl.handle.net/10347/19749> (Consultado en 30.10.2024).

Hermida, Carme (1992). *Os precursores da normalización. Defensa e reivindicación da lingua galega no Rexurdimento (1840-1891)*. Vigo: Xerais.

Martínez González, Xurxo (2015). *La Oliva (1856-1857) Un xornal galeguista e progresista na soleira do Rexurdimento*. Tese de doutoramento. Universidade de Vigo.

Martínez González, Xurxo (2018): "A obra de Saco Arce no contexto do Rexurdimento", *Boletín da Real Academia Galega*, 379, 419-462. DOI: <https://doi.org/10.32766/brag.379.741>.

Murguía, Manuel (1865). *Historia de Galicia. Tomo 1*. Lugo: Imprenta de Soto Freire.

Pensado Tomé, Xosé Luís (1976). *Contribución a la lexicografía gallega. I. El Diccionario Gallego-Castellano de F. J. Rodríguez y su repercusión en la lexicografía gallega*. Salamanca: Universidad de Salamanca.

Pintos, Xoán Manuel (1857) [1853]. *A gaita gallega tocada po lo gaiteiro ou sea Carta de Cristus para ir dependendo a ler, escribir e falar ben a lingua gallega, e ainda mais*. Pontevedra: Imprenta de D. José y Primitivo Vilas.

Pintos, Xoán Manuel (2000). *Vocabulario gallego-castellano de Juan Manuel Pintos*. Anexo V de *Cadernos da lingua*. A Coruña: Real Academia Galega. Disponible en <https://publicacions.academia.gal/index.php/rag/catalog/book/152> (Consultado en 30.10.2024).

Ramos Corrada, Miguel (coord.) (2002). *Historia de la Lliteratura Asturiana*. Uviéu: Academia de la Llingua Asturiana.

Rodríguez Seoane, José (1889). *Artículos y novelas*. A Coruña: Biblioteca Gallega.

Sánchez Cidrás, Arturo (2018). "Declive no mosteiro de Lérez. Frei Leandro Hevia", *Cedofeita*, 2, 16-21.

Sánchez Rei, Xosé Manuel (2005). "Trazos xerais da tradición gramatical galega", *Revista Galega de Filoloxía*, 6, 93-121. DOI: <https://doi.org/10.17979/rgf.2005.6.0.5317>.

Sánchez Rei, Xosé Manuel (2006). "A emerxencia da lingüística galega no século XIX". En Salinas Portugal, Francisco, & Tavares Maleval, Maria do Amparo (eds.). *Estudos galego-brasileiros* 2, 251-269. A Coruña: Universidade da Coruña.

Vázquez-Rey, Ernesto (dir.) (2021). *Índice de las escrituras otorgadas ante el Notario D. Valentín García Escudero. Pontevedra, 1861*. Pontevedra: Sociedad Obarrio & Montenegro Editora.

Verea y Aguilar, José (1838). *Historia de Galicia*. Ferrol: Imprenta de Nicasio Taxonera.

Anexo

Transcripción do opúsculo manuscrito¹⁵

Como Galicia fue Reino independiente primero que Castilla por espacio de 200 años se presume que el idioma gallego ha sido el primero que se cultivó en España, y que fue común a castellanos y gallegos, aunque después aquellos por la diversa índole de su labio, a medida que fueron dominando en las otras provincias perfeccionaron su dialecto que aun tiene mucho de común con el gallego. Ambos participan del latín, y al verse ecscetos [sic] de la dominación romana cada pueblo recobrando la primitiva libertad del habla nativa amoldaron a ella las reliquias del latín. Los castellanos convirtieron con frecuencia la *o* en *ue*, v.g. del latín *fonte* dijeron *fuenta*, de *ponte* dijeron *puente*, de *ovo* dijeron *huevo*, de *porta* dijeron *puerta* etc. etc. Los gallegos conservaron la misma vocal y dicen aun *fonte*, *ponte*, *porta*, *ovo*, y en la derivación siguen la precisa analogía diciendo de *ponte*, *pontazgo*, de *ovo*, *ovalado*, de *porta*, *portal*, *portada* etc., los castellanos debían decir siguiendo la analogía, de *puente* *puentazgo*, de *puerta*, *puertico*, de *huevo*, *huevalado* etc., pero no lo hacen así y vuelven a la *o* latina al derivar. Los castellanos convirtieron las *pl* latinas en *ll*, v. g. de *plano*, *llano*, de *plorare* *llorar*, de *pluvia* *lluvia* etc., y los gallegos las convirtieron en *ch*, *chan*, *chorar*, *chuvia*. Para continuar en este análisis comparativo es preciso escribir muchos pliegos. Abreviando por la materia digo: que ni castellanos ni gallegos conservaron la declinación y conjugación latinas. Ambos idiomas declinan y conjugan a su manera, variando los casos de la declinación por preposiciones, y formando la pasiva de los verbos por medio de otros auxiliares. Los verbos en castellano solo terminan de tres modos, en *ar*, *er*, *ir*, como *amar*, *comer*, *partir*, y de estas terminaciones solo sacan *dos* gerundios en *-ando* y en *-endo* para todos los verbos. Los gallegos terminan los suyos de *cuatro* modos, en *-ar*, en *-er*, en *-ir*, y en *-or* como *amar*, *comer*, *partir*, *compór*, y con rigurosa analogía deducen *cuatro* gerundios en *ando*, en *endo*, en *indo*, y en *ondo*, como *andando*, *comendo*, *partindo*, *compondo*. Algunos verbos tienen en gallego dos infinitivos, y de consiguiente dos gerundios v. g., *facer* o *far*, *decir* o *dir*, *poñer* o *pór*. La segunda persona de plural del presente de indicativo varía de dos o tres modos v. g. *facedes* o *facés*, *tendes*, *tedes*, o *tés*, *vindes*, *vides* o *vés*. La tercera del plural del pretérito perfecto de indicativo tiene dos variaciones v. g. *foron*, o *fono*, *dixeron*, o *dixeno*, *levaron*, o *levano*. (Para continuar en esto es preciso escribir mucho). El acento grave y agudo no solo varía la modulación o música del lenguaje, sino que hace significar diferentes cosas v. g. óso, es el animal y òso, es hueso. Avó es abuelo, y Avò es abuela. Préto, es prieto y prèto es cerca etc. E vòs quen sós? Y vos quien sois?

Las personas o pronombres personales son *eu*, *ti*, *él*, plural *nòs*, *vòs* *éles* (nótese que *éles* con acento agudo es diferente de *èles* con acento grave pues estas son las letras *l*). Por *en a* (en la) dicen los gallegos, por en o = *nó*, etc. El equivalente al caso oblicuo *te* y *le*, es *che* y *lle*. Se usa de *che* para el dativo, hablando como segunda persona v. g. *Eu che farei ben* (Yo te haré bien). Si es acusativo se usa de *te* v. g. *querote muito* (mucho te quiero). Se usa de *lle* hablando con tercera persona v. g. *Preguntoume si a quería e dixenlle que si*. También se emplea cuando se dirige a una persona superior v. g. *Digolle mi má que è certo* (Dígole mi madre que es cierto). Se oye *cha*, *cho*, *lla*, *llo*, *chos*, *llos* etc., etc. y es preciso entender que van unidos el afijo en dativo con el acusativo v. g. *Eu cha darei* (Yo te la daré). *Eu lla darei* (Yo se la daré) equivale el *cha* a *che a*, y debe escribirse con apóstrofe así; *ch'a*. Se descomponen las demás por este estilo.

La pronunciación gutural fuerte la repugnan los gallegos y así no sufre su delicada pronunciación *decir* *caja*, *cojo*, *cajón*, *jugo*, *paja*, *tojo* etc., etc.

15 O texto ocupa enteiramente as catro páxinas dun prego de papel. Na marxe esquerda da primeira páxina do prego pódese ler o seguinte texto (escrito lonxitudinalmente): "Hace años que he leído en Pontevedra una colección de poesías asturianas que me proporcionó el cura de Lerez. Eran algunas muy buenas. Yo no las tengo".

En la ortografía debe atenderse a la etimología en lo posible y desterrar el bárbaro uso de xs y de emplear en todas las palabras la x sin distinción como letra sibilante. Es grave error escribir gente con x, siendo así que su original latino es gente. Xastre debe escribirse con x porque viene de Sutor, genro con g porque viene de gener, rugir con g porque viene de rugere [sic], gesta con g porque viene de genista. Jesus con J porque viene de Jesus. Jeneiro con J porque viene de Januarius, jugo, con j porque viene [de] jugum, Joan con J porque viene de Joannes. Xibia con X porque viene de Sepia, queixo con X porque viene de casseus, vexiga con X porque viene de vesica, gemer con g porque viene de gemere, fugir con g porque viene de fugere etc., etc., etc.

Esta es obra larga pero bastan estas indicaciones para que no se formen juicios ligeros sobre nuestro idioma que tiene más extensión [sic], más dulzura y mas música que el castellano en tercio y quinto. Anda hoy olvidado y maltratado por ingratos; y si llega a levantarse y aderezarse un poco, andando el tiempo se verá el error en que estaban muchos preocupados estraños y no pocos hijos bastardos de Galicia que tienen a honra olvidar la leche que mamaron.

Para más que se hizo en Portugal. como colacion de
 algunas palabras que en Portugal se usan y se usan
 como en España. Yo no las tengo

Como Galicia fue reino independiente primero
 que Castilla y en espacio de 200 años se persuadió
 que el idioma gallego tuvo sido el primero que se
 cultivó en España, y que fue común a castellanos y
 gallegos; así que después de aquéllos por la distancia in-
 bolta de su latín, a medida que fueron dominando
 en los otros provincias perfeccionaron su dialecto
 que aun tiene muchos de común con el gallego.
 otros participan del latín, y al serse cuenta
 de la dominación romana cada pueblo recibiendo
 la particular libertad de su habla nativa amoldó
 con ella las reliquias del latín. Los castel-
 lanos convirtieron con frecuencia la o en ue
 y yo del latín fontis. Salvo fuente de parte de
 seron puente de ovo difiere nuevo de porta. Este
 con puerta ch. Los gallegos conservaron la misma
 vocal y dicen aun fonte, ponte, porta, ovo. y con la
 derivación sigue la misma analogía diciendo de pa
to portazgo de ovo oculado de porta portal por
tada ch los castellanos debían derivar de la puente
gia de puente puentazgo de puente puentico, de
huevo huevoada ch, pero no lo hacen así, y así como a la
o latina al derivar. Los castellanos convirtieron
 los ph latinos en ch de plano hano, de pluvia ho.
var, de pluvia huvia ch, y los gallegos los convirtieron
 en ch. chano chovan chuvada. Para conti-
 nuar en esta analogía comparativa en puente

cambiada e outros falogos. Aliviando y' la materia de
 go: que ni Castellano ni gallego conservaron la de-
 claracion y conjugacion latinas. Ambos idiomas de-
 claran y conjugan a su manera, variando los casos de la
 declin^{on} por suposiciones, y formando la pasiva de
 los verbos por medio de otros auxiliares. Los verbos
 en Castellano solo terminan de tres modos en ar
er y ir como amar, caner, partir. y de estas termi-
 naciones solo mandan gerundios en ando y en iendo
 para todos los verbos. Los gallegos terminan los
 modos de cuatro modos en ar, en er, en ir, y en or.
 como amar, caner, partir, compór. y con rige-
 rosa analogia deducen cuatro gerundios en ando,
endo, en indo, y en orando. como amando, can-
 mendo, y partiendo, e orando. Algunos verbos tu-
 nen en gallego las infinitivos, y de corrigir los ger-
 undios. v.g. facor o fax - deor o dir, - peor
 o pór. La 2.ª persona de plural del presente indica-
 tiva varia de los otros modos. v.g. faideis, faxeis,
tendeis, tideis, o teis - videis, videis, o videis. la tercera
 del plural del presente perfecto de indicativo varia por
 variaciones. v.g. foron, o fouon. deiron, o diron.
leiron, o leiron. (Para continuar en esto es preciso
 escribir mucho). El acento grave y agudo no ita
 varia la modulacion o musica del lenguaje, sino que
 han significar diferentes cosas. v.g. Osó es de animal y
Osó es hueso - Acía es abuelo, y Acía es abuelan. Pe'cto es pocto,

1
 y pretos en verca & E vos quem sá? E vós quem sá?
 La pormenorei p'voni p'vintadas por car, ti
 etc. p'vintadas por vón etc. (notas que ille
 con acudo agudo e si f'ra le éles con acudo grave,
 p'vini éles s'on las letras b) Con ora (en la)
 tica los gallegos na pi' ora no & etc.
 equivalente a b'voni b'voni te q le er che y be.
 Se ora do cho yora el dativo, hablanos una
 sequencia personal o.g. Eu che f'ra terna (Te
 te f'ra terna) Si es auctivo se ma te v.g.
 g'voro te mudo (omudo te g'voro) Se ma de
 de hablanos con terna persona o.g. O'g'm
 terna si te g'voro e dependente g'voro. Fauten
 te mplem unudo se dirige a una g'voro te g'voro
 v'ra v'g. Digo che mi ma g'ra e certa (Digo
 te g'voro che g'voro) Se oye che che che
 che, che, che, etc. e g'voro entender que van im-
 por et afijo en dativo con el auctivo v'g.
 la che d'voro (Te te la d'voro) etc. etc. d'voro
 (yo te la d'voro) equivalente de che a che a, y etc.
 d'voro con g'voro de che a se denegacion
 con denegacion g'voro de che a
 La pormenorei p'vintadas p'vintadas
 v'g. g'voro los gallegos, y en no se p'vintadas
 p'vintadas de che a che a, etc. etc.
 p'vintadas de che a etc.
 en la ortografia debe atencion

a la etimología con lo porilla y piteris el
 barbas uno de dñy de complex en tomas las
 galabras la d in distincion como letra silente
 de grave error vmbis genta con d, vmbis
 un que en original latino d genta. Nabant
 obe curatim con d porqu viene de sator
 gense con q porqu viene de gener, rugin con
 q porqu viene de rugere, gulta con g porqu
 viene de gemitu. Jenu con J porqu viene de
 Jenu Jeneiro con J porqu viene de Januarius, ja
 go con j porqu viene de jagan, Joan con J porqu
 viene de Joanes. Nibia con d porqu viene de
 Sepia quibus con d porqu viene de carceris
 Nigra con d porqu viene de vdiar gener con
 g porqu viene de generes, fugin con g
 porqu viene de fugere. *J. M. P.*

Esta es una lista de palabras bastanas
 estas indicaciones para que se refieren
 faciendo (quod sibi vultu) indicando
 tiene una etimologia, una silente, y una
 minus que de castella en termino quinto
 Aun hoy diridos y matutales por ingu
 tos, y si hoy a levantes y descansa un
 yro, unidos de tiempo se van de casa en que
 estaban vmbis y descansa vmbis y ro
 yros hys bastanos de castella que se
 van a traer de casa la lista que manaron

J. M. P.

<https://revistas.udc.es/index.php/rgf>

Edita

Servizo de Publicacións da Universidade da Coruña,
co patrocinio de ILLA (Grupo de Investigación Lingüística
e Literaria Galega)

Dirección

Teresa López, Universidade da Coruña (España)
Xosé Manuel Sánchez Rei, Universidade da Coruña (España)

Secretaría

Diego Rivadulla Costa, Universidade da Coruña (España)

Consello de Redacción

Ana Bela Simões de Almeida, University of Liverpool (Reino Unido)
Pere Comellas Casanova, Universitat de Barcelona (España)
Iolanda Galanes, Universidade de Vigo (España)
Leticia Eirín García, Universidade da Coruña (España)
Carlinda Fragale Pate Núñez, Universidade Estadual do Rio de Janeiro (Brasil)
Xavier Varela Barreiro, Universidade de Santiago de Compostela (España)
Xaquín Núñez Sabarís, Universidade do Minho (Portugal)

Comité asesor

Ana Acuña, Universidade de Vigo (España)
Olga Castro, University of Warwick (Reino Unido)
Regina Dalcastagnè, Universidade de Brasília (Brasil)
Manuel Fernández Ferreiro, Universidade da Coruña (España)
Roberto Francavilla, Università degli studi di Genova (Italia)
Ana Garrido, Uniwersytet Warszawski (Polonia)
José Luiz Fiorin, Universidade de São Paulo (Brasil)
Xoán Luís López Viñas, Universidade da Coruña (España)
Xoán Carlos Lagares, Universidade Federal Fluminense de Niterói (Brasil)
Sandra Pérez López, Universidade de Brasília (Brasil)
Maria Olinda Rodrigues Santana, Universidade de Trás-Os-Montes
e Alto Douro (Portugal)

Comité científico

Silvia Bermúdez, University of California, Santa Barbara (Estados Unidos)
Evanildo Bechara, Universidade Federal do Rio de Janeiro (Brasil)
Ângela Correia, Universidade de Lisboa (Portugal)
Carme Fernández Pérez-San Julián, Universidade da Coruña (España)
Manuel Ferreiro, Universidade da Coruña (España)
Maria Filipowicz, Uniwersytet Jagiellonski (Polonia)
Xosé Ramón Freixeiro Mato, Universidade da Coruña (España)
María Pilar García Negro, Universidade da Coruña (España)
Helena González Fernández, Universidade de Barcelona (España)
Xavier Gómez Guinovart, Universidade de Vigo (España)
Pär Larson, CNR - Opera del Vocabolario Italiano, Florencia (Italia)
Ana Maria Martins, Universidade de Lisboa (Portugal)
Kathleen March, University of Maine (Estados Unidos)
Mária Aldina Marques, Universidade do Minho (Portugal)
Inocência Mata, Universidade de Lisboa (Portugal)
Juan Carlos Moreno Cabrera, Universidad Autónoma de Madrid (España)
Andrés Pociña, Universidade de Granada (España)
Eunice Ribeiro, Universidade do Minho (Portugal)
José Luís Rodríguez, Universidade de Santiago de Compostela (España)
Marta Segarra, CNRS (Francia) / Universitat de Barcelona (España)
Sebastià Serrano, Universitat de Barcelona (España)
Ataliba T. de Castilho, Universidade de São Paulo (Brasil)
Telmo Verdelho, Universidade de Aveiro (Portugal)
Mário Vilela, Universidade do Porto (Portugal)
Roger Wright, University of Liverpool (Reino Unido)

Cadro de honra

Álvaro Porto Dapena (1940-2018), Universidade da Coruña (España)
José Luis Pensado (1924-2000), Universidade de Salamanca (España)
Rafael Lluís Ninyoles (1943-2019), Conselleria de Educació i Ciència,
Generalitat Valenciana (España)

Depósito legal/ C584/2000
ISSN/ 1576-2661
ISSN-e 2444-9121
Deseño/ Novagarda